

AMRA MULOVIĆ*
(Sarajevo)

TEKST KAO MJESTO SUSRETA UČENJAKA: PRAGMALINGVISTIČKA ANALIZA IDŽAZETNAMA IZ OSMANSKOG PERIODA

Abstrakt

Ovaj rad se bavi pragmalingvističkom analizom idžazetnama, specifične tekstualne forme nastale u orijentalno-islamskoj kulturi, kojom učitelj daje odobrenje učeniku da prenosi znanja koja je od njega naučio i/ili da podučava. Korpus istraživanja čini šest rukopisa idžazetnama na arapskom jeziku iz osmanskog perioda (pet iz 18. stoljeća i jedne s početka 20. stoljeća), koje su izdate uglavnom bošnjačkim učenicima. Idžazetnamama se pristupa iz perspektive historijske pragmatike, a u analizi se primjenjuje teorija govornih činova i teorija učtivosti. Budući da su idžazetname izuzetno konvencionalizirani tekstovi, različiti tipovi govornih činova, ekspresivi, direktivi i deklarativi, eksplicitni i implicitni načini njihove realizacije, kao i principi učtivosti, razmatraju se s obzirom na društveno-historijske kontekstualne faktore.

Ključne riječi: idžazetnama, govorni čin, ekspresivi, direktivi, deklarativi

UVOD

U analizi idžazetnama, koje u orijentalno-islamskoj kulturi predstavljaju svojevrsan dokument dozvole prenošenja znanja, podučavanja, izdavanja pravnih mišljenja i sl., pragmatika teksta nalazi svoju primjenu

* Dr. Amra Mulović, vanredna profesorica, Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, email: amra.mulovic@ff.unsa.ba

budući da se tekst idžazetname može posmatrati kroz konvencionalni odnos autora i čitatelja u diskursu. Po našem mišljenju, idžazetnama može se razumijevati kao globalni govorni čin koji za perlokucijski cilj ima uvjeravanje čitatelja da nosilac idžazetname posjeduje znanja i vještine za obavljanje posla za koji su ta znanja i vještine potrebni.

Pragmatička analiza prevashodno se odnosi na govor ili jezik u upotrebi, te preferira korpus razgovornog funkcionalnog stila. Međutim, sve više istraživanja u okviru historijske pragmatike proširuje korpus analize na pisani registar dodajući dijahronijsku dimenziju pragmatičkoj perspektivi jezika i opisujući jezičku upotrebu u određenom društvenom kontekstu na korpusu historijskih tekstova. U tom smislu, jedan od ciljeva historijske pragmatike jest „opis i razumijevanje konvencija jezičke upotrebe u zajednici koje više nisu dostupne za direktno razmatranje“.¹ Dakle, komunikaciju iz ranijih perioda moguće je opisati na korpusu tekstova različitih žanrova kroz prizmu pragmatičkih fenomena, kao što su govorni činovi, učtivost, diskursni markeri i sl.

Idžazetname kao dokumenti su zbog svog izuzetnog umjetničkog izraza, kao i zbog činjenice da su nerijetko kaligrafski ispisane, katkada iluminirane i elokventno sročene, dobile status nezavisnog literarnog žanra.² Iako imaju narativnu strukturu i kao takve se ne smatraju najpodesnijim za pragmatičku analizu, vidjet ćemo da može biti riječ o pragmatički izrazito zasićenim tekstovima. Tekstovi idžazetnama koji su predmet analize nastali su i imaju recepciju u kontekstu osmanskog društva, imaju određene ciljeve i uključuju adresanta i adresata/adresate koji su povezani društvenim i ličnim vezama.

Osnovni cilj ovog rada jest izdvojiti i analizirati specifične jezičke forme koje u tekstu idžazetnama imaju ilokuciju, tj. kojima se realiziraju određeni ciljevi govornika. Za pragmalingvističku analizu sadržaja idžazetnama u radu će biti korištena teorija govornih činova koju je razvio John R. Searle. U analizi nekih primjera bit će nam značajan i socio-

¹ Citirano prema: Andreas Jacobs, Andreas H. Jucker, „The Historical Perspective in Pragmatics“, u: *Historical Pragmatics. Pragmatic Developments in the History of English*, ur. Andreas H. Jucker, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1995, 6.

² Jan Just Witkam, „The Human Element between Text and Reader. The Ijaza in Arabic Manuscripts“, u: *The Codicology of Islamic Manuscripts, Proceedings of the Second Conference of al-Furqân Islamic Heritage Foundation (4-5 December 1993)*, ur. Yasin Dutton, al-Furqân Islamic Heritage Foundation, London, 1995; ‘Abdullāh Fayyād, *al-’Iğāzāt al-’ilmiyya ‘inda al-muslimīn*, Maṭba‘a al-’iršād, Baġdād, 1967, 127-128.

pragmatički pristup kroz primjenu principa učtivosti koje je formulirao Geoffrey Leech i modela učtivosti koji su predložili Penelope Brown i Stephen C. Levinson.

KULTURNO-HISTORIJSKI OKVIR IDŽAZETNAMA

Arapski termin *'iğāza* označava dozvolu, dopuštenje, odobrenje.³ U ranom periodu islamske države (od 9. stoljeća), učenjak (*'ālim*) koji je predstavljao autoritet u poznavanju Hadisa izdavao je učeniku usmenu ili pisanu idžazu kao dopuštenje da prenosi hadise. Takva dozvola imala je za cilj očuvanje tačnosti hadisa. Jamstvo vjerodostojnosti hadisa u okviru idžazetname davao je *sanad* ili lanac pouzdanih prenosilaca hadisa koji je započinjao posljednjim prenosiocem, a završavao poslanikom Muhammedom, a. s. Nekada je ovaj lanac prenosilaca završavao melekom Džibrilom i, na kraju, Uzvišenim Bogom.⁴ Kasnije se idžazetnama mogla izdati za sticanje prava prenošenja i tumačenja tekstova, knjiga i sadržaja iz različitih oblasti (*'iğāza al-samā'*), kao što su Hadis, fikh, tefsir, jurisprudencija, različite naučne discipline, kaligrafija i sl., nakon što bi kandidat prisustvovao kružoku čitalaca određenog djela. Na koncu, idžazetnamom je učenik mogao steći i pravo na podučavanje (*'iğāza al-tadrīs*).⁵

Idžazetname dokumentiraju specifičan odnos između učitelja i učenika koji je bio rasterećen okova institucionalnog obrazovanja i oslobođen doktrinarnih, svjetonazornih, kulturnih i društvenih razlika. Učenik je bio slobodan da traga za znanjem, putuje i uči od različitih učitelja kako bi stekao znanje iz jedne ili različitih disciplina. Ovakvu praksu potvrđuje činjenica da su pojedinci mogli dobiti i više idžazetnama od različitih učitelja na različitim geografskim područjima.⁶ Bitno je istaći da je idžazetnama uvijek bila i ostala lični čin ovlašćenja i da kompetentnog i

³ U Osmanskoj državi bila je ustaljena upotreba složenice *'iğāzatnāma* (*nāma* – perz. *knjiga*). Ovu kovanicu usvojila je naša naučna zajednica pri opisu ove vrste dokumenata.

⁴ Vidjeti, naprimjer: Bošnjački institut u Sarajevu (dalje: BIS), Ms 418/1, fol. 13a.

⁵ Više o različitim tipovima i podtipovima idžazetnama vidjeti u: J. J. Witkam, „The Human Element between Text and Reader. The Ijaza in Arabic Manuscripts“; Abdullāh Fayyād, *al-Iğāzāt al-'ilmiyya 'inda al-muslimīn*.

⁶ Naprimjer, Abdullāh Fayyād navodi da je Hārūn al-Tal'akbarī stekao čak 22 idžazetname od različitih učitelja. Vidjeti: *al-'Iğāzāt al-'ilmiyya 'inda al-muslimīn*, 36.

kvalificiranog učitelja niko nije mogao prisiliti da izda idžazetnamu, niti mu to zabraniti.⁷ Iako se idžazetname imenuju imenom učenika, prema našem mišljenju, centralna figura u postupku izdavanja idžazetname jest autor teksta, učitelj, iako tekstualno, kao što ćemo vidjeti, i sam sebe izmješta iz središnje pozicije prebacujući fokus pažnje kako na svog učitelja/učitelje tako i na učenika.

U sadržaju idžazetnama, a one novije nizanjem imena naučnih autoriteta sažimaju i čuvaju stoljeća naučne historije, reflektira se kako intelektualni život tako i obrazovna praksa na različitim poljima orijentalno-islamske civilizacije. U tom smislu, idžazetnama „predstavlja značajan izvor za istraživanje historije naučnih i kulturnih mreža“ i „daje detalje na osnovu kojih se čitav jedan kulturni milje može rekonstruirati“.⁸ Stoga su se idžazetname nerijetko istraživale i prevodile kao dio rukopisnog blaga i kulturne historije orijentalno-islamskog podneblja.⁹

Većina idžazetnama, barem onih većeg obima, iako mogu imati različite namjene, dijele nekoliko zajedničkih sadržajnih čvorišta. Idžazetname obično imaju konvencionalizirani redoslijed tekstualnih elemenata: *basmala*, *ḥamdala*, *šahāda*, *tašliya* (molitva), nerijetko slijedi opomena (*wašiyya*) i pohvala učeniku te sama dozvola (*iğāza*).¹⁰ Dokument na kraju može sadržavati i savjete, kako etičke tako i stručne naravi. Imenovanje cjelina koje se mogu izdvojiti u sadržaju jedne idžazetname potvrđuje činjenicu da je riječ o pragmatički obremenjenom tekstu otvorenom za pragmatičku interpretaciju i analizu. Idžazetname izabrane za

⁷ George Makdisi, *The Rise of Colleges. Institutions of Learning in Islam and West*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1981, 271.

⁸ J. J. Witkam, „The Human Element between Text and Reader. The Ijaza in Arabic Manuscripts“, 135.

⁹ Na bosanski jezik prevedeno je tek nekoliko idžazetnama iz kaligrafije i dvije opće. Vidjeti: Mehmed Mujezinović, „Diplome kaligrafa Islamovića u Gazi Husrevbegovoj biblioteci“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, I, Sarajevo, 1972; Hamza Kurtanović, „Muhamed-efendija Zahirović i njegova idžazetnama“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XLI, Sarajevo, 2020; Meliha Teparić, „Muhamed Behaudin Sikirić i njegova kaligrafska idžazetnama“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXV, Sarajevo, 2014; Amra Mulović, „Rimovana naučnička autobiografija iz zbirke rukopisa Bošnjackog instituta u Sarajevu“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 52-53, Sarajevo, 2004.

¹⁰ Vidjeti: Haso Popara, „Idžazetname u rukopisima Gazi Husrev-begove biblioteke - prilog proučavanju historije obrazovanja u BiH“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXV-XXVI, Sarajevo, 2007, 5-6. Nabrojane elemente izdvojio je Adam Gacek u svom radu „The Diplomma of an Egyptian Calligrapher Hasan al-Rushdi“ (*Manuscripts of Middle East*, 4, Leiden, 1989, 44).

korpus ovog istraživanja, iako izdate uglavnom bošnjačkim učenicima, reprezentativan su uzorak za istraživanje ove tekstualne forme u Osman-skom Carstvu, ako ne i šire, jer sadrže sve elemente tipične za ovaj žanr.

Korpus istraživanja čini pet rukopisa idžazetnama na arapskom jeziku izdatih većinom bosanskim učenjacima u 18. stoljeću te jedna opća idža-zetnama koja potječe s početka 20. stoljeća. Namjena ovih idžazetnama je različita. Od dvije idžazetname iz kaligrafije jednu je izdao Ḥasan al-Wafāʾī svom učeniku Muḥammadu al-Rāšidīju (TG 27 (389) – B 347), a drugu ʾIsmāʾīl al-Dihnī svom učeniku Muṣṭafī Nāʾilīju (R-1180).¹¹ Korpus čine i dvije idžazetname za racionalne i tradicionalne nauke. Jednu je izdao Muṣṭafā al-ʾArzanī al-Rūmī svom učeniku Muḥammadu al-Būsnawīju iz Prusca (R-551), a drugu al-Sayyid ʿAbd al-Wahhāb Ibn Ḥusayn Ibn Waliyyuddīn al-Āmidī svom učeniku Sayyidu ʿAbdullahu al-ʾAmāsīju (R-1051). U korpusu se nalazi i idžazetnama iz racionalnih i tradicionalnih nauka, tefsira i Hadisa koju je ʿOmaru Ibn Ḥamzi iz Foče izdao Sulaymān Ibn Sulaymān Ibn ʿAbd al-Raḥmān Ibn ʿAbdullah (R-5682). Opću idžazetnamu iz 20. stoljeća (Ms 418/1) Ḥasan Ibn Šālih Ibn Ḥasan ʾIhlawnawī (Livnjak) izdao je svom učeniku Ādamu Ḥafzīju Ibn al-ʾĀbađīnu al-Būsnawīju.

PRAGMATIČKI ASPEKTI IDŽAZETNAMA

Pragmatički aspekti idžazetnama bit će primarno predstavljeni kroz opis i analizu govornih činova različitih tipova. Teorija govornih činova zasniiva se na ideji koju je promovirao Austin da se određenim segmentom govora ne mora samo prenositi neka informacija već se može i djelovati. Performativni iskazi u tom smislu mogu biti analizirani na tri nivoa: lokucionom, koji podrazumijeva sam iskaz, ilokucionom, koji podrazu-mijeva komunikacijsku snagu iskaza, tj. namjeru govornika i perloku-cionom, koji predstavlja učinak iskaza na sagovornika i izrazito zavisi od konteksta govornog čina.¹² U početku su performativi bili sintaksički

¹¹ Ove dvije idžazetname iz kaligrafije imaju identičan tekst. Velida Mataradžija u svojoj doktorskoj disertaciji na osnovu ove dvije idžazetname i drugih dokumenata zaključuje da riječ je o idžazetnamama izdatim u školi kaligrafije koja je krajem 18. stoljeća radila u kontinuitetu (*Kulturno-obrazovni život u Bosanskom sandžaku u XVIII stoljeću*, Filozofski fakultet – Univerzitet u Sarajevu, 2020, 234 [doktorska disertacija]).

¹² John L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford University Press, London, 1962.

i pragmatički kruto definirani,¹³ da bi se granice između konstativa i performativa, kad je riječ o navedenim obilježjima iskaza, izbrisale u okviru teorije ilokucionih činova opisom implicitnih govornih činova kao performativa koji mogu biti izraženi gotovo svim tipovima iskaza.¹⁴ Analiza govornih činova oslobođenih sintaksičkih okova dobila je zamah, tako da su predmet pragmatičke analize, kako smo već naveli, postali tekstovi koji pripadaju različitim žanrovima.¹⁵

U ovom istraživanju koristit ćemo klasifikaciju i opis govornih činova koje je ponudio John Searle razvijajući postojeću Austinovu klasifikaciju. Searle izdvaja pet tipova govornih činova: reprezentativi ili asertivi, direktivi, komisivi, ekspresivi i deklarativi. Grupa reprezentativa uključuje govorne čine kojima govornik iznosi uvjerenje o nečemu, pri čemu je važno da se izjasni o istinitosti ili neistinitosti sadržaja, kakve su tvrdnje, izvještaji i sl. Direktivi su govorni čini kojima govornik pokušava potaknuti primatelja poruke da učini nešto, kao što su uputstva, savjeti, molbe, naredbe i sl. Komisivima se govornik obavezuje na neko djelovanje u budućnosti, kao što su obećanje, prijetnje, zakletve i sl. Ekspresivima govornik izražava osjećanja i psihološka stanja u odnosu na sadržaj iskaza, kao što su različite izjave saučešća, čestitanja, izvinjenja i sl. Deklarativi predstavljaju govorne čine kojima se vrši trenutna promjena vanjezičke stvarnosti ili sagovornikov status.¹⁶

U nastavku rada objasniti ćemo upotrebu govornih činova u tekstovima nastalim u periodu od 18. stoljeća do početka 20. stoljeća s obzirom na konvencionalnu upotrebu jezika i druge kontekstualne faktore, odrediti tipove govornih činova i načine kojima su izraženi. Iako upotreba asertiva očekivano dominira u tekstovima idžazetnama, mi ćemo se zadržati na onim specifičnim odlomcima teksta kojima se realizira ilokuciona snaga ekspresiva, direktiva i deklarativa. Njihova upotreba

¹³ Naime, smatralo se da ilokuciona snaga performativa mora biti izražena pokazateljima ilokucione snage, tj. upotrebom performativnog glagola, obično u prvom licu jednine, imperativom, intonacijom, naglaskom i sl.

¹⁴ Stephen C. Levinson, *Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, 251.

¹⁵ Sabina Bakšić i Alena Čatović analizirale su govorne čine u poetskim tekstovima Bošnjaka koji su pisali na osmanskome turskom. Vidjeti: Sabina Bakšić, Alena Čatović, *Književna baština Bosne i Hercegovine na osmanskome turskom jeziku: pragmatička dimenzija*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2019; Sabina Bakšić, Alena Čatović, „Pragmalingvistička analiza kasida u klasičnoj osmanskoj književnosti“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 62, Sarajevo, 2013.

¹⁶ Vidjeti: John R. Searle, „A Classification of Illocutionary Acts“, *Language in Society*, 5:1, Cambridge, 1976, 10-16.

u idžazetnamama nerijetko je normirana i formalizirana, a implicitna realizacija obično je tipizirana.

Ekspresivi u idžazetnamama

Ekspresivi su govorni činovi čiji je ilokucioni cilj iznijeti govornikova osjećanja i stav prema sadržaju iskaza. Ukoliko su eksplicitno izraženi, mogu sadržavati nemali broj performativnih glagola kao što su: *zahvaljujem, izvinjavam se, čestitam, pohvaljujem* i sl. Čine hetergonu grupu govornih činova, a u idžazetnamama se javljaju isključivo oni s pozitivnim predznakom, kako eksplicitno tako i implicitno izraženi. Iz skupine ekspresiva u idžazetnamama možemo izdvojiti zahvale, dobre želje (dove, molitve) i pohvale ili komplimente.

Zahvale

Zahvale u idžazetnamama upućene su isključivo Bogu i smještene su po konvenciji na samom početku tekstova. Treba naglasiti da je govorni čin zahvale implicitan i sintaksički se ne izražava upotrebom performativnog glagola ili nekog specifičnog glagolskog oblika već imenskom rečenicom *al-ḥamd li Allāh...*,¹⁷ kao u primjerima:

الحمد لله الذي فضل صناعة الكتابة وزاد أهلها شرفا وزينا وصير من ألفها لعين
الدهر إنسانا ولإنسان الدهر عينا¹⁸

Hvala Allahu koji je odlikovao vještinu kaligrafije i uvećao čast i ljepotu onih koji se njome bave i pretvorio ih u zjenicu oka vremena i u oko zjenice vremena.

الحمد لله الذي أخرجنا من ظلمات الوهم إلى نور العلم والفهم¹⁹
Neka je hvala Allahu koji nas je izveo iz tmina neznanja na svjetlo razboritosti i znanja.

¹⁷ U doslovnom prijevodu takva rečenica bi glasila: *Hvala je Allahova, odnosno Hvala pripada Allahu.*

¹⁸ Univerzitetska knjižnica u Bratislavi (dalje: UKB), TG 27 (389) – B 347, fol. 1b; Gazi Husrev-begova biblioteka (dalje: GHB), R-1180, fol. 1a.

¹⁹ BIS, Ms 418/1, fol. 1b.

Dobre želje, dove, molitve

Dobre želje, dove i molitve upućene adresatu također se svrstavaju u ekspresive. U tekstovima idžazetnama izdvajamo blagoslove upućene Poslaniku, a. s., koje slijede nakon zahvale Bogu i *šahāde*, te dobre želje upućene učiteljima, precima i učenicima. Dobre želje, kao i komplimenti i pohvale o kojima ćemo govoriti u narednom odjeljku, sastavni su dio strategija *pozitivne učtivosti*.²⁰ Katkada je riječ o stereotipnim elementima znanja koji se stiču iskustvom u određenom društvenom okruženju, konvencionaliziranim formama učtivog ponašanja koje su povezane sa formulaičnim obrascima jezika.²¹ Međutim, kao što ćemo vidjeti na primjerima, dobre želje, molitve i dove mogu biti kreativne, nerijetko izražene kumulacijom, čime autor teksta pokušava naglasiti privrženost, ljubav i naklonost ka primatelju poruke,²² uspostaviti bliskost i izraziti brigu za njega. Zbog navedenog, Leech dobre želje u okviru svoje teorije učtivosti obrađuje u okviru maksima simpatije, a dobre želje se izražavaju u skladu s načelom koje glasi da je u komunikaciji potrebno uvećati simpatiju prema drugome.²³

Sljedeći primjer, sintaksički obilježen upotrebom optativa, koji se u arapskom jeziku izražava oblikom glagola u prošlom vremenu, predstavlja dovu za Poslanika, a. s. Iako su dove izrazito konvencionaliziran

²⁰ U teoriji učtivosti Penelope Brown i Stephen C. Levinsona pozitivnom učtivošću označava se učtivost koja je usmjerena ka pozitivnom obrazu sagovornika, tj. pozitivnoj slici koju sagovornik ima o sebi, i uključuje sve one jezičke strategije kojima se ispunjavaju njegova očekivanja i udovoljava njegovim željama. S druge strane, negativna učtivost sadrži jezičke mehanizme izbjegavanja ugrožavanja obraza sagovornika. Obraz kao centralni i veoma složen koncept u okviru ove teorije podrazumijeva, ukratko, nepromjenljiv skup pozitivnih društvenih vrijednosti vezanih za svakog pojedinca. Vidjeti više u: Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

²¹ Geoffrey N. Leech, *Pragmatics of Politeness*, Oxford University Press, New York, 2014, 38.

²² Naglašavamo da u ovom slučaju primateljem poruke označavamo onoga na koga se govorni čin perlokucijski odnosi. Inače su molitve i dove uvijek upućene Bogu, ali se vezuju za interpersonalnu funkciju jezika.

²³ G. N. Leech, *Pragmatics of Politeness*, 212. Maksima simpatije samo je jedna od nekoliko maksima učtive upotrebe jezika koje Leech identificira u okviru svoje teorije učtivosti. Leech učtivost smatra asimetričnom, te i maksime obično dolaze u parovima. Asimetrični par navedenog principa jest umanjiti ili ublažiti antipatiju prema drugome.

i ritualiziran element idžazetnama, iz sljedećeg primjera vidimo da mogu biti stilski markirane upotrebom metafore (*luče u mrkloj noći, zvijezde vodilje*).

صلى الله عليه وسلم وعلى اخوانه من الانبياء والمرسلين ونصلي ونسلم على
آله مصابيح الدجى ونجوم الهدى رضي الله تعالى عنهم اجمعين والذين اتبعوهم
باحسان الى يوم الدين.²⁴

...neka je Božiji spas i blagoslov njemu i njegovoj braći - poslanicima i vjerovjesnicima, blagoslov i spas njegovoj porodici, u mrkloj noći lučama, zvijezdama vodiljama. Neke Allah bude zadovoljan svima njima, kao i onima što ih slijede do Sudnjeg časa, čineći dobra djela.

Posebno se ističu dove za učenika koje svjedoče o prisnom odnosu koji su učitelj i učenik izgradili za vrijeme naukovanja. Željati dobro učeniku za učitelja je značilo dobro i za njega samog, jer se nadao da će ga učenik spomenuti u svojim dovama. Dove za učenika, iako konvencionalizirane, mogu biti netipično realizirane, ritmizirane i rimovane, kreativno izražene kumulacijom govornih činova koji nemaju formulaičnu formu.

...عمر بن حمزة الفجوي من بوسنة حماه العزيز القوي متع الله المسلمين بآثار
علمه وأنوار فضله ووقفه إلى الدراسة وهداه إلى الرياسة وأوصله إلى الجلالة
وأبقى اسمه ونسر رسمه وجعله إماما للمتقين...²⁵

...Omer Ibn Hamza Fočak iz Bosne, neka ga zaštiti Silni i Moćni, neka Allah muslimane blagoslovi njegovim djelima i svjetlima njegove blagodati, neka ga uputi ka učenju, odvede do uzvišenosti, sačuva njegovo ime i djelo, neka ga učini predvodnikom bogobojažljivih...

... شكر الله تعالى مسعاه وبلغ مأموله واعطاه في الدنيا والدين سؤاله ورزقه عيشة
راضية يرضى الله ورسوله...²⁶

...neka mu Allah svako dobro da i želje ostvari, ono čemu se na ovom i onom svijetu nada, neka mu podari i neka ga životom, kojim će On i Njegov Poslanik zadovoljni biti, nagradi.

²⁴ BIS, Ms 418/1, fol. 2a.

²⁵ GHB, R-5682, fol. 3a.

²⁶ BIS, Ms 418/1, fol. 8b-9a.

Dova može biti izražena i performativnim glagolom *moliti* (sa'ala) u prvom licu jednine, kao u narednom primjeru:

والله تعالى اسئل ان يوفقه لتحقيق الحق واصابة الصدق ويلهمه الصواب.²⁷
Molim uzvišenog Allaha da mu pomogne da pronade istinu, da iskren bude i da ispravne odluke donosi.

Na koncu, izdvajamo i dovu koju autor upućuje precima. Ovaj se govorni čin javlja isključivo nakon navođenja vlastitih imena koja u orijentalno-islamskoj kulturi obično sadrže vlastito ime iza kojeg slijedi niz imena predaka (oca, djeda itd.). Po konvenciji dova se upućuje svima njima i prepoznaje se po deiktičkom markeru koji je izražen ličnom zamjenicom trećeg lica množine.

...السيد عبد الوهاب بن حسين بن ولي الدين الامدي رفعهم الله تعالى اعلى عليين
 وهشروهم مع الشهداء والصدّيقين.²⁸
 ... *al-Sayyid 'Abd al-Wahhāb Ibn Husayn Ibn Waliyyuddīn al-Āmidī,*
neka ih Allah uzdigne na najviša mjesta raja i pridruži ih šehidima i pravednicima.

Komplimenti i pohvale

Komplimenti su „govorni činovi kojima se eksplicitno ili implicitno nekome ko nije govornik, obično adresatu, dodjeljuje priznanje za neko ‘dobro’ (posjed, osobinu, vještinu itd.) koje govornik i sagovornik pozitivno vrednuju“.²⁹ Komplimenti i pohvale također spadaju u strategije pozitivne učtivosti u domenu maksima odobravanja, koja podrazumijeva uvećavanje pohvale drugoga i umanjivanje omalovažavanja drugog.³⁰ Realiziraju se iskazima koji uglavnom sadrže imenice i pridjeve semantički pozitivno označene. Naglašavanje se postiže nerijetko pretjeranom kumulacijom tako da iskaz graniči sa hiperbolom, pogotovo kada se ovi

²⁷ BIS, Ms 418/1, fol. 9a.

²⁸ GHB, R-1051, fol. 3b.

²⁹ Definicija komplimenta koju je dala Jenet Holmes preuzeta iz: G. N. Leech, *Pragmatics of Politeness*, 186.

³⁰ Geoffrey N. Leech, *Principles of Pragmatics*, Longman, London and New York, 1983, 135.

elementi u nizu udruže sa metaforom i različitim tipovima morfološke repeticije.

U idžazetnamama nalazimo komplimente i pohvale upućene učitelju i učeniku. Oni uglavnom funkcioniraju kao čin divljenja učitelju i ohrabrenja učeniku. Iako između učitelja i učenika postoji asimetričan odnos moći, ne može se reći da perlokucijski ovi ekspresivi imaju za cilj izvlačenje neke koristi, odnosno da su neiskreni,³¹ već da je riječ o još jednom konvencionaliziranom elementu idžazetnama koji svjedoči o specifičnom pogledu na svijet u orijentalno-islamskoj kulturi u okviru kojeg je odnos između učitelja i učenika nalikovao odnosu oca i sina.

Naredni primjeri su pohvale iskazane učitelju. Oba primjera su stilski markirana i odlikuju se upotrebom kumulacije i morfološke repeticije, naročito repeticije paradigme (naprimjer: *al-‘ālim*, *al-‘ārif*, *al-ġāmi*; *al-qamqām*, *al-šamšām*; *al-‘adīb*, *al-ḥabīb*, *al-nasīb* i sl.).

العالم الاجل التحرير الاكمل العارف بالحقائق المطلع على الدقائق الجامع بين المعقول والمنقول وارث علوم المجتهدين في الفروع والاصول المعول عليه في الدراية والمعتمد عليه في الرواية مرجع العلماء في حل المشكلات الادبية وكشف المسائل العويصة ضم العمل على العلم وزينهما بالزهد والحلم سندي وملاذي حضرت استاذي زين العلماء الراسخين...³²

...najvećeg učenjaka bogatog iskustva, poznavaoća općeg i pojedinačnog, koji spaja tradicionalno i racionalno i baštini glavne i pomoćne nauke mudžtehida, oslonca u znanju, pouzdanog u predanju, kojem se učenjaci obraćaju kad naučne probleme i ozbiljna pitanja rješavaju, spojio je teoriju i praksu i ukrasio ih pobožnošću i blagošću, mog oslonca i utočišta, uvaženog profesora, uresa vrsnih učenjaka...

أخذت العلوم النقلية من الأحاديث من الفاضل العامل الخبير القمقام والسيف

الصمصام الأديب الحبيب الألمعي النسيب الشيخ علي المدني...³³

Preuzeo sam tradicionalne nauke iz hadisa od uglednog, darežljivog znalca, oštre sablje, dragog učenjaka, mudrog, plemenitog...

³¹ Pitanje iskrenosti moglo bi se postaviti ukoliko imamo u vidu da dvije idžazetname iz korpusa imaju identičan tekst, a napisali su ih dvojica učitelja iste škole kaligrafije različitim učenicima.

³² BIS, Ms 418/1, fol. 7b.

³³ GHB, R-5682, fol. 3b.

Naredni primjeri pohvale iskazane učeniku također su stilski markirani kumulacijom i repeticijom paradigme (*al-alma 'iyyu, al-awḥadiyyu; ṣāhib, al-ṣā'ib, mālik, al-tāqib, al-wākif; al-kāmil, al-'ālim, al-'āmil, al-fāḍil, al-ḡāmi'*):

... ألمعي زمانه وأوحدني أقرانه صاحب الفكر الصائب ومالك النظر الثاقب مطلع

دقائق العلوم الواقف حقائق الرسوم³⁴

... *mudar; jedinstven među vršnjacima, ispravnog mišljenja, pronicav, poznavalac naučnih disciplina i suštine stvari...*

وقد سمع مني مولانا الكامل العالم العامل الفاضل الأنبيل الجامع للمنقول
والمعقول...³⁵

Od mene je slušao naš prijatelj, čestiti, ugledni, plemeniti, koji spaja tradicionalne i racionalne nauke...

U narednom primjeru javlja se zakletva kojom se indirektno realizira ekspresiv. Govorimo o indirektnoj realizaciji ekspresiva zato što se zakletva u teoriji govornih činova uvrštava u komisive, koji obično označavaju da se govornik obavezuje na neko djelovanje u budućnosti. U ovom slučaju govornik se zaklinje da će treća strana (učenik) sigurno djelovati ili se ponašati na određeni način u budućnosti. Zakletva uvijek implicira veću brigu govornika prema onom što zakletvom potvrđuje, u našem slučaju prema vršenju dužnosti učitelja i očuvanju društvenog statusa, ali i činu povjerenja u učenika. Zakletva uvijek ima povijesno, etničko ili neko drugo obilježje, a kao performativni čin u našem slučaju ima funkciju potvrđivanja profesionalne etike i pohvale.

فهو الآن لعمرى حقيق بان يستفاد منه ويقرأ عليه ويوثق بقوله ويرجع اليه وانه

لفرط امانيته وفور ديانته عن التحريف والتصحيف لمأمون.³⁶

Tako mi života, on sada zavređuje da poučava i da se njegovoj riječi vjeruje i da mu se obraća. Zbog poštenja i žestine vjere, iskrivljavanjem i preinačavanjem se sigurno baviti neće.

Autor teksta, kako smo ranije naveli, upućuje komplimente i pohvale učiteljima i učenicima, a izmješta sebe iz središnje pozicije. Štaviše,

³⁴ GHB, R-5682, fol. 3a.

³⁵ GHB, R-551, fol. 2a.

³⁶ BIS, Ms 418/1, fol. 9a.

u idžazetnamama se nerijetko u potpisu autora, rjeđe u samom tekstu idžazetname, mogu naći primjeri ekspresiva kojima autor potencira svoju skrušenost u skladu sa toposom skromnosti koji se redovno javlja u kulturi orijentalno-islamskog kruga. Toposom skromnosti autori idžazetnama sebe opisuju kao „nedostojne“, „grešne“, „nemoćne“ i sl. U tom smislu, ovi iskazi spadaju u domen maksime skromnosti,³⁷ za koju bismo mogli reći da stoji u komplementarnom odnosu sa maksimum odobravanja.

وان لم أكن حقيقاً لهذا الشأن³⁸

...iako nisam dostojan tog posla...

وأنا المحرر الفقير الحقيير كثير الذنوب وغفير العيوب...³⁹

Ja sam autor, siromah, ubogi, pun grijeha, poročan ...

فيقول العبد الفقير المعترف بالعدر والتقصير...⁴⁰

Kazuje siromašni rob, koji priznaje krhkost i nemoć...

Direktivi u idžazetnamama

Direktivi su govorni činovi čija je ilokucionna svrha pokušaj govornika da nagovori sagovornika da nešto učini. Pokušaji, kako kaže Searle, mogu biti skromni, kada se odnose na poziv ili prijedlog da se nešto učini, ali i kategorični, kada se odnose na insistiranje da se nešto učini.⁴¹ Upotrebom direktiva realiziraju se strategije *negativne učtivosti*.⁴² Čini se da se u idžazetnamama javljaju iskazi koji se mogu tumačiti kao govorni činovi molbe, savjeta i zahtjeva, s tim da i zahtjev ima ilokucionu snagu savjeta.

³⁷ G. N. Leech, *Principles of Pragmatics*, 136.

³⁸ GHB, R-1051, fol. 1b-2a.

³⁹ GHB, R-5682, fol. 4b.

⁴⁰ UKB, TG 27 (389) – B 347, fol. 2b.

⁴¹ J. R. Searle, „A Classification of Illocutionary Acts“, 11.

⁴² Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness. Some universals in language usage*.

Molbe

Molbe i savjeti, kako smo rekli, svrstavaju se u ublažene realizacije direktiva. Molba se u jednom primjeru izražava performativnim glagolom u prvom licu jednine 'arġū (molim).

ارجو منك ان لا تنساني في مكان الاجابة عن دعائك الخالص...⁴³
Molim te da me ne zaboraviš na svetom mjestu u svojoj iskrenoj dovi...

Navedeni primjer predstavlja molbu učitelja upućenu učeniku. Vidjeli smo da svaki učitelj upućuje dobre želje učeniku, jer su to govorni činovi koji „uz željeno dobro primatelju poruke donose i dobro samom autoru“.⁴⁴ Ovakva molba javlja se samo u jednoj idžazetnami, ali se može reći da se svaki učitelj nada da će mu dobro učenik dobrim uzvratiti, a hajr-dovu religiozni ljudi smatrali su, a i danas smatraju, najvećim dobrom.

Savjeti

Kada je riječ o savjetima, oni se javljaju u većini idžazetnama i mogu biti stručne i etičke naravi, kao što se vidi iz narednih primjera:

...وأن يكتب اللفظ والاعراب صحيحين ولا يقطع الكلمة على سطرين ... وعليه بتقوى الله وطاعته في سره وعلانيته وأن لا يتعاضم في نفسه على أحد من أنباء جنسه وهذه وصيتي إليه...⁴⁵

... da izraze i oblike piše tačno, da ne razdvaja riječ u dva reda ... da se boji Boga i pokorava Mu se tajno i javno, da se ne uznosi pred istaknutim kaligrafima, to je moj savjet njemu...

اوصيك بها الشقيق الشفيق والخل الصديق بعد تقوى الله وطاعته بعلانية في السر والعلانية بان يكون العلم لديك ارفع من اعلام السلاطين والطلبة عندك احب من الاموال والبنين يتلاشى عنده كل مزخرف فان وان تتقرب الى الله تعالى بالعبادات

⁴³ BIS, Ms 418/1, fol. 15a.

⁴⁴ Sabina Bakšić, Alena Čatović, *Književna baština Bosne i Hercegovine na osmanskom turskom jeziku: pragmatička dimenzija*, 53.

⁴⁵ UKB, TG 27 (389) – B 347, fol. 5a-5b; GHB, R-1180, fol. 2a.

فانها منابع البركات وتتجنب عن المعاصي صغيرها وكبيرها...⁴⁶
Savjetujem ti, brate brižni i prijatelju prisni, da ti nauka, poslije bogobojaznosti i pokornosti Bogu, i javno i tajno, bude važnija od vladarskih činova, a učenici draži od imetka i sinova, jer svaka prolazna ljepota pred znanjem uzmakne; da se Bogu približiš tako što ćeš vjerske dužnosti obavljati, jer su one izvor svake blagodati; da se velikih i malih grijeha kloniš...

فعليك برفق ولينة وبشاشة وحلم وتواضع وشفقة ونصح وتحمل أذنة وإساءة من كل أحد وإيّاك ومجادلة السفهاء وصحبتهم وعرض حاجة لديهم وفر من أهل الدنيا فرارك من الأسد...⁴⁷

Moraš biti dobrotiv, blag, ljubazan, prijatan, skroman, suosjećajan, iskren, trpeljiv za uvrede i loše ponašanje drugih prema tebi, moraš izbjegavati glupake, njihovo društvo, njihove potrebe, bježati od onih koji vole ovaj svijet kao od lava...

Potrebno je naglasiti da molbe i savjeti mogu biti izraženi izravnim ili neizravnim obraćanjem učeniku. U prvom primjeru savjeta deiktički marker indirektnog obraćanja je upotreba zamjenice trećeg lica jednine kojim se referira na učenika (*moj savjet njemu*). Ovaj implicitno izražen govorni čin direktiva nije neuobičajen u idžazetnamama. Idžazetname kao dokumenti nemaju jasno definiranog primatelja poruke, budući da se autor katkada obraća samom učeniku, a katkada društvenoj zajednici.

Drugi primjer predstavlja tipičnu realizaciju direktivnog govornog čina uz upotrebu performativnog glagola *savjetovati* ('awṣā) u prvom licu jednine. U trećem primjeru upotrijebljena je prijedložna fraza '*alayka* u modalnom značenju *ti moraš* ili *ti trebaš*, te se čini da je riječ o zahtjevu. Smatramo da ovi zahtjevi etičke naravi imaju za perlokucijski cilj učenikovo dobro, te se u tom smislu mogu analizirati kao savjeti. Savjet se, iako spada u direktive, umnogome razlikuje od tipične naredbe, budući da pretpostavlja da govornik govori u korist sagovornika. U tom smislu savjet ima i učtive i neučtive aspekte, zbog čega se smatra ambivalentnim govornim činom.⁴⁸

⁴⁶ BIS, Ms 418/1, fol. 14b.

⁴⁷ GHB, R-1051, fol. 3b.

⁴⁸ G. N. Leech, *Pragmatics of Politeness*, 204.

Deklarativi u idžazetnamama

Deklarativi su govorni činovi čije je glavno obilježje slaganje sadržaja propozicije i stvarnosti.⁴⁹ Obično se vezuju za institucionalno djelovanje i podrazumijevaju upotrebu nekog od performativnih glagola kao što su: *otпустiti, osудiti, imenovati, прогласити* i sl. Međutim, to ne znači da pojedinci ne koriste deklarative u međusobnoj komunikaciji. U okviru idžazetnama nalazimo dva tipa deklarativa krajnje konvencionalizirane upotrebe.

Prvi tip je *šahāda* koji se javlja odmah nakon zahvale Bogu u uvodnom dijelu idžazetnama. Odlikuje se upotrebom glagola *svjedočiti* u prvom licu jednine (*'ašhadu*). Obilježje orijentalno-islamske kulture jest da musliman svako djelo započne zahvalom Bogu i da posvjedoči *da nema drugog boga osim Allaha i da je Muhammed Njegov poslanik*, čime uvijek iznova proklamira svoju pripadnost zajednici vjernika-muslimana.

أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له الذي علم بالقلم⁵⁰

Svjedočim da nema nema boga osim Allaha Jedinog koji nema druga i koji poučava peru...

أشهد أن سيدنا محمدا عبده ورسوله وصفيه وخاليله...⁵¹

Svjedočim da je naš gospodin Muhammed Njegov rob, poslanik, odabranik i miljenik...

Drugi tip deklarativa predstavlja neizostavan element svake idžazetname. On se može izjednačiti sa proglašavanjem diplomanata na ceremoniji dodjele diploma. Ovim iskazom učenik postaje učitelj ili učenjak kojemu je dozvoljeno da prenosi ono što je od učitelja naučio. Implicitna realizacija ovog tipa deklarativa ne ublažava performativni karakter glagola *dozvoliti*, iako se ovaj glagol javlja u prvom licu jednine prošlog vremena i u formi neizravnog obraćanja. Prošlo vrijeme upotrijebljeno je u formaliziranom i konvencionaliziranom iskazu u značenju sadašnjeg vremena, a personalna deiksa u formi lične zamjenice trećeg lica jednine upotrijebljena je zbog činjenice da je stvarni adresat ovog deklarativa društvena zajednica.

⁴⁹ J. R. Searle, „A Classification of Illocutionary Acts“, 13.

⁵⁰ UKB, TG 27 (389) – B 347, fol. 1b-2a; GHB, R-1180, fol. 1a.

⁵¹ UKB, TG 27 (389) – B 347, fol. 2a; GHB, R-1180, fol. 1a.

وأجزته أن يروي عني ما يجوز لي روايته من كتاب وتقدير على وفق ما تلقاه

مني من ذلك العلم الخطير وأجزته أيضا بتعليم الطالبين...⁵²

Dozvolio sam mu da od mene prenosi što je meni dozvoljeno u skladu sa tom važnom naukom koju je od mene učio i dozvolio sam mu također da podučava učenike...

فأجزت له على أنه الألمي الذوعي (...) بأن يروي عني جميع مروياتي من

الفنون العقلية والنقلية...⁵³

Dozvolio sam mu, pošto je mudar i razborit (...), da prenosi od mene sve što je čuo iz tradicionalnih i racionalnih disciplina...

فأجزت له اجازة عامة بان يروي ما يصح روايته عني ويسند الى ما وقع نقله

وسمعه مني في اي وقت شاء وفي اي مكان شاء وعلى اي طالب علم شاء...⁵⁴

Izdao sam mu opću idžazu da od mene prenosi što je vrijedno, oslanja-jući se na ono što je čuo i zapisao, kad god hoće, gdje god hoće i kojem god učeniku hoće...

ZAKLJUČAK

Idžazetname predstavljaju specifičnu formu tekstualne komunikacije u orijentalno-islamskoj kulturi. Kao dokumenti ilustriraju specifičan odnos učitelja i učenika oslobođen stega institucionalnog obrazovanja. U razmatranje smo za analizu tekstova idžazetnama uzeli autore, njihovu komunikacijsku namjeru, njihove adresate i društveni i kulturni kontekst u kojem su ovi tekstovi nastali. Autori idžazetnama su učenjaci ovlašteni da izdaju dozvolu ili odobrenje učeniku da prenosi ono što je od njega naučio i/ili da podučava. Specifičan karakter ove tekstualne komunikacije ogleda se u standardima i pravilima, konvencijama i normama naslijeđenim iz ranijih perioda orijentalno-islamske kulture. Ovo se obilježje idžazetnama potvrđuje činjenicom da sve idžazetname koje čine korpus istraživanja, one iz 18. stoljeća kao i ona s početka 20. stoljeća, sadrže iste tekstualne elemente.

⁵² UKB, TG 27 (389) – B 347, fol. 4a-4b; GHB, R-1180, fol. 1b.

⁵³ GHB, R-1051, fol. 2a.

⁵⁴ BIS, Ms 418/1, fol. 9a.

U idžazetnamama smo identificirali nekoliko tipova različitih skupina govornih činova. U skupini ekspresiva javljaju se zahvale, dobre želje, dove i molitve te komplimenti i pohvale. Direktivi se realiziraju uglavnom kao molbe, savjeti i ublaženi zahtjevi. Forme *šahāde* i sâmo izražavanje dozvole ubrajaju se u visoko konvencionalizirane i formalizirane deklarativne govorne činove u idžazetnamama.

Upotreba implicitnih formi govornih činova katkada je uvjetovana sintaksičkim pravilima arapskog jezika, a katkada konvencionalnom upotrebom jezika ustaljenom u idžazetnamama kao specifičnom tipu dokumenata. Konvencionalizirana struktura idžazetnama, formalizirana, tipična i normirana upotreba jezika u njima trebala bi da govori o formalnom i impersonalnom karakteru ovih tekstova. Međutim, jedinstven odnos učitelja i učenika koji se razvio u orijentalno-islamskoj kulturi iščitava se onim individualiziranim, kreativnim, inovativnim i stilski markiranim elementima u idžazetnamama.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Neobjavljeni izvori:

Bošnjački institut, Sarajevo, *Tarğamatu 'l-ḥāl*, Ms 418/1.

Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, R-1051.

Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, R-1180.

Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, R-551.

Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, R-5682.

Univerzitetska knjižnica Bratislava, Bašagićeva kolekcija, TG 27 (389) – B 347.

LITERATURA

Austin, John L., *How to Do Things with Words*, Oxford University Press, London, 1962.

Bakšić, Sabina, Čatović, Alena, „Pragmalingvistička analiza kasida u klasičnoj osmanskoj književnosti“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 62, Sarajevo, 2013, 99-110.

- Bakšić, Sabina, Čatović, Alena, *Književna baština Bosne i Hercegovine na osmanskome turskom jeziku: pragmatička dimenzija*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2019.
- Brown, Penelope, Levinson, Stephen C., *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- Fayyād, ‘Abdullāh, *al-’Iğāzāt al-’ilmiyya ‘inda al-muslimīn*, Maṭba‘a al-’iršād, Baġdād, 1967.
- Gacek, Adam, „The Diplomma of an Egyptian Calligrapher Hasan al-Rushdi“, *Manuscripts of Middle East*, 4, Leiden, 1989, 44-55.
- Jacobs, Andreas, Jucker, Andreas H., „The Historical Perspective in Pragmatics“, u: *Historical Pragmatics. Pragmatic Developments in the History of English*, ur. Andreas H. Jucker, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1995, 3-33.
- Kurtanović, Hamza, „Muhamed-efendija Zahirović i njegova idžazetnama“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XLI, Sarajevo, 2020, 203-215.
- Leech, Geoffrey N., *Principles of Pragmatics*, Longman, London and New York, 1983.
- Leech, Geoffrey N., *Pragmatics of Politeness*, Oxford University Press, New York, 2014.
- Levinson, Stephen C., *Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- Makdisi, George, *The Rise of Colleges. Institutions of Learning in Islam and West*, Edinburgh University Press, 1981.
- Mataradžija, Velida, *Kulturno-obrazovni život u Bosanskom sandžaku u XVIII stoljeću*, Filozofski fakultet – Univerzitet u Sarajevu, 2020. [doktorska disertacija]
- Mujezinović, Mehmed, „Diplome kaligrafa Islamovića u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, I, Sarajevo, 1972, 91-95.
- Mulović, Amra, „Rimovana naučnička autobiografija iz zbirke rukopisa Bošnjačkog instituta u Sarajevu“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 52-53, 2004, 133-148.
- Popara, Haso, „Idžazetname u rukopisima Gazi Husrev-begove biblioteke - prilog proučavanju historije obrazovanja u BiH“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXV-XXVI, Sarajevo, 2007, 5-44.
- Searle, John R., „A Classification of Illocutionary Acts“, *Language in Society*, 5:1, Cambridge, 1976, 1-23.
- Teparić, Meliha, „Muhamed Behaudin Sikirić i njegova kaligrafska idžazetnama“, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXV, Sarajevo, 2014, 179-202.

Witkam, Jan Just, „The Human Element between Text and Reader. The Ijāza in Arabic Manuscripts“, u: *The Codicology of Islamic Manuscripts. Proceedings of the Second Conference of al-Furqân Islamic Heritage Foundation (4-5 December 1993)*, ur. Yasin Dutton, al-Furqân Islamic Heritage Foundation, London, 1995, 123-136.

TEXT AS A MEETING POINT BETWEEN SCHOLARS: PRAGMALINGUISTIC ANALYSIS OF OTTOMAN 'IĞĀZA MANUSCRIPTS

Summary

This paper deals with a pragmalinguistic analysis of five *'iğāza* manuscripts written in Arabic during the Ottoman period in the 18th century and one written at the beginning of the 20th century which were issued mostly to Bosnian scholars. *'Iğāza* is a specific type of document and textual form common in the Islamic world. It confers upon a recipient the right to transmit a text, a specific knowledge he acquired, or to teach. This article investigates the performance of the speech acts in the corpus from the perspective of historical pragmatics within the framework of the speech act theory and the politeness theory. Since *'iğāzas* are extremely conventionalized texts, different types of speech acts, expressives, directives and declarations, the explicit and implicit form of their realization, as well as the principles of politeness, are viewed with regard to socio-historical contextual factors.

Keywords: *'iğāza*, speech act, expressives, directives, declarations